

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

Az én alakzatai a modernség küszöbén. Szubjektivitás és költőiség
Ady Endre lírájában

Herczeg Ákos

Témavezető: Dr. Szirák Péter

DEBRECENI EGYETEM

Irodalomtudományok Doktori Iskola

Debrecen, 2014.

Tartalom

Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása.....	3
Az alkalmazott módszerek vázolása.....	4
Az eredmények tézisszerű felsorolása.....	5
Az értekezés tárgyában megjelent/elfogadott publikációk	Error! Bookmark not defined.
Nem az értekezés tárgyában megjelent/elfogadott publikációk	Error! Bookmark not defined.

Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

A disszertáció az induló magyar modernség egyik kulcsfigurájának, Ady Endrének életművét kísérli meg – ha nem is új megvilágításba, de kétségkívül – újra elevenné tenni. Az újraolvasás itt talán azért is volna túlzottan hivalkodó megállapítás a dolgozat vonatkozásában, mivel elemzési szempontjait, kérdésirányát, módszertanát tekintve sok tekintetben támaszkodott a disszerens az ezredforduló felélénkülő recepciójára, amely kimozdította tetszhalott állapotából a kultikussá stabilizálódott, alapvetően ideológiai természetű értelmezések által olvashatatlanná tett versek egy részét. Jelen vizsgálódás ugyanakkor azért nem tűnhet tét nélkülinek, mivel a közismert nevén „Újraolvasó”¹ tanulmánykötet többnyire valóban inspiratív kutatásai sokkal inkább tűnnek bő egy évtized távlatából ígéretes, egyenként rendkívül gondolatébresztő elemzések sorának, mintsem módszeres átértelmezésnek. Mindez abban is tetten érhető, hogy kötet vetette hullámok elcsendesedése óta az elmúlt években nem mutatkozik különösebb, az újraolvasás nyomait is magán viselő érdeklődés az Ady-líra iránt: a meglehetősen terjedelmes oeuvre további aktualizációja, öröklött értelmezések felülvizsgálata helyett ismét az Ady-legendárium elevenen tartását megcélzó, a költő életének felfedetlen szegmenseit firtató kötetek látnak napvilágot. Mindez persze nem volna probléma, ha a jelenség nem éppen a költői életmű – az ideológiai érdekeltségű, nagy hatású interpretációk által korábban már elfedett – titkait temetné be újra, ismételten figyelmen kívül hagyva a modern líra azon alapvetését, hogy az élet(rajz) nem hosszabbítható meg a művészet felé és fordítva. Jelen vizsgálódás abból indul ki, hogy az egyik még ha nem is képezhető le a másik alapján, nem jelenti azt, hogy a kettő híján volna mindenféle viszonyulásnak. Ha Ady eredetiségét, egyszersmind irodalomtörténeti jelentőségét kutatjuk, arra érdemes fókuszálni, hogy miként értette újra a költő művész(et) és alkotás kapcsolatát, egyáltalán, magát a művész-szerepet, és hogyan jelentkezett mindez a poétikai struktúrában. Aligha megkerülhető ebből a szempontból az alanyiség, a versbeli én alakzatainak kérdése: a magyar irodalomban minden bizonnyal Ady volt az első, aki nemcsak hogy változatos technikákkal volt képes háttérbe szorítani a megnyilatkozás szubjektum-

¹ *Tanulmányok Ady Endréről*, szerk. KABDEBÓ Lóránt, KULCSÁR SZABÓ Ernő, KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, MENYHÉRT Anna, Anonymus Kiadó, Bp., 1999.

függőségét, de módszeres kritika tárgyává tette a romantika évszázados naiv-szentimentális versbeszédének pragmatikai pozícióját azzal, hogy a versekből kihallható hang már nem rendelhető hozzá egyértelműen a szerzői alakhoz. Mindezt teszi úgy, hogy a megszólalás hipertrofikus pozicionálása a költemények retorikáját tekintve vitán felül áll. Ám az, hogy a szerző miképp van „jelen” a versben, olyan megkerülhetetlen kérdés, ami az Ady-líra még részben felfejteten titkát képes megmutatni. A fenti ellentmondás (nevezetesen hogy a felnagyított én folytonosan le is bontja önnön felismerhetőségének lehetőségeit) ugyanis a szerző lényeges elve: az én rögzíthetőségének következetes felülírása olyan összefüggésnek látszik, ami egy módszeres vizsgálódás kiindulópontjaként tisztázhatja a szerző a modernség alakulásában betöltött szerepét.

Az alkalmazott módszerek vázolója

Ehhez lényeges szempontnak tűnt a korábbi beszédmódokkal történő – legalább utalásszerű – összevetés. Miben teremt folytonosságot és hogyan haladja meg a századforduló mostohán kezelt, hol átmenetinek, zárványszerűnek, hol „névtelennek” tekintett korszakát? A dolgozatban Vajda János, Komjáthy Jenő és Czóbel Minka költészetét érintő rövid kitekintés során jobban láthatóvá lesz Ady „modernsége”, amit a vers retorikai struktúrájának reflektált kérdésessé tétele, a lírai megszólalás személyhez kötöttségének programszerű felülírása és a beszélő meghatározásának interpretációs kihívássá alakítása jellemez. Ehhez ugyancsak fontos adalékkal járulhat hozzá a meghaladott korai kötetek (*Versek, Még egyszer*) vázlatos szemrevételezése, ami még ebben a formában is tanulságos lehet az elmozdulás vonatkozásában. Az eddigiekben érvényre nem juttatott szempontrendszer az Ady-líra innovációjának tisztánlátását célozza meg, vagyis azt, hogy pontosabb képet alkothassunk arról, milyen líranyelvi közegbe is érkezett az 1906-os *Új versek*. A vizsgálódás erről az alaptatról kiindulva arra fókuszál, hogy a vallomáslírai hagyomány megidézése, illetőleg az önlétesítő beszéd dekomponálódása milyen alakzatokon, mediális történéseken keresztül megy végbe, kezdve a poétikai és antropológiai értelemben vett múlt olvashatóvá (írottá) tételétől a megszólaló énnel olyan retorikai határhelyzetein át, mint amilyen a szerelmi líra vagy a kuruc szerep esetén tapasztalható, egészen a szubjektum nyelviesülésének különféle jelzéseiig. Amennyiben pedig költői nyelv vonatkozásában, nem pedig a világháborús

kataklizmában keressük a választ arra a kérdésre, miért érezhető valóban az asszertív modalitás valamiféle visszavonódása az 1912 utáni versekben, úgy a fenti szempontrendszer egy újfajta Ady-képhez vezető út kiindulópontja is lehet. Azé, amelyben legfőképp az mutatkozhat meg, hogy az *Új versektől* kezdődően miként válik a tropológia és retorika szintjén a romantika hagyományát továbbíró szövegkonstrukció megszólalója az általa uralni vélt játéktér „textuális tényezőjévé”. Márpedig amennyiben a versbeli én létesülése már nem az alkotó, hanem a mindenkori olvasás függvénye, ekképp az értelmező egy állandóan újrakonstituálódó hang meghallására, valamint egy hangsúlyozottan látványként előálló szöveg percipiálására van utalva, úgy a versek nemcsak az egyetlen hanghoz köthető élménylíra evidenciáját hagyják maguk mögött, hanem egyszersmind az önmagának elégséges műalkotás romantikus eszményét is.

A disszertáció célkitűzése tehát legalább kettős. Egyfelől arra vállalkozik, hogy a versben megszólaló hang változatos, poétikailag releváns artikulációját vizsgálva kiemelve a szakirodalmi beidegződések, leegyszerűsítő biografikus interpretációk improduktív állapotából a legismertebb verseket és hogy az énalakzatok szövegbeli megvalósulására összpontosító perspektíva jóvoltából az eddigi kánonból kiszorult darabok is megszólaltathatóak legyenek. Másfelől pedig arra, hogy e módosult távlatból, a környező líranyelvi formációk tekintetbe vételével válhasson lehetővé az életmű irodalomtörténeti jelentőségének felmérése. A választott módszertan ennek tekintetében ugyancsak kettős: egyszerre kívánja a rögzült jelentések gyakran ideologikus jellegét felülírva a szöveg eldöntetlenségeit, képi-retorikai paradoxonait aprólékos értelmezés alá vonni, oly módon, hogy közben – pontosan a művészet és életrajz tudatos egymásba játszatása folytán – a versek kontextuális, biográfiai meghatározottsága se kerüljön ki teljességgel a jelentésképződés alakulásából. E kettő együttes, eddig keveset látott alkalmazása számos új belátást eredményez az Ady-olvasásban.

Az eredmények tézisszerű felsorolása

Természetesnek tűnt, hogy Adynak a romantika és a modernség korszakfordulójában betöltött szerepét is vizsgálva mindenekelőtt az irodalmi és kulturális hagyománnyal való költői szembesülés, tradicionalitás és újítás kettőssége kerüljön előtérbe, különös tekintettel arra a

korabeli közegre, amelybe az utólag egyenesen korszakképzővé vált kötet érkezett. Mindenre kiterjedő filológiai feltárás helyett ezen a ponton beértem a modern–konzervatív szemlélet ütközésének (melynek egyik legfőbb szereplője, egyben felülete volt a költő) távlati perspektívájú áttekintésével, minthogy a cél leginkább a hagyományozódott modern státusz árnyalása, a *Nyugattal*, egyáltalán a modernekkel való ambivalens viszonyának érzékeltetése volt. Ez azonban megkerülhetetlennek tűnt, nemcsak azért, mert a szerző és kötete kultúrpolitikai üggyé is vált, tehát leválaszthatatlannak tetszik a közegről, melyben útjára indult, de azért is, mivel az öröklött értelmezői sémák alapján nehezen látható Ady nagyon is hagyományörző természete, illetve az, hogy hol helyezhető el ebben a folyamatban a szerző kiáltványnak tetsző, mégis egyszerre innovatív és retrográd elemeket felmutató költői színre lépése. Az irodalom társadalmi beágyazottsága, annak kontextusa nélkül aligha érthető Ady „programadó” verse, a *Góg és Magóg fia vagyok...*, azzal együtt, hogy a nyugat felé tekintés mozzanata sem feltétlenül rendeződik a versben egységbe. Éppen a szintetizálhatatlan értelmezés, a kelet és nyugat (poétikailag a romantika és a szimbolizmus) jelentette együttes vonzás ambivalenciája jelenti a részletesen elsőként érintett verset: a proklamációként felfogott önbejelentés gesztusa e kettő együttes jelenléte következtében folyton vissza is vonja saját érvényességét, miközben megmutatkozik az Ady-líra fontos újítása, azaz a költői tradíció tudatos alakíthatósága is. A vallomásos alany szólamát a történelmi múlt nyelvi emlékezete transzponálja saját hangjára, méghozzá oly módon, hogy a nyelv birtoklásának képzete már nem kötődik az egyetlen alanyra történő visszaolvashatóság poetológiai elvéhez, hanem annak eszméje „a magyar nyelvhez és történelemhez kötött én-meghatározások” felsokszorozódó művészi játékában oldódik föl. A vers jelentésképződését nagyban ezek a tradíció által determinált, arccal, hanggal felruházott én-pozíciók épülése és bomlása, mindezt pedig a múlt kikerülhetetlen vonzása és taszítása határozza meg, miközben annak a felismerését is hátrahagyja a vers, hogy a múlt egyúttal sosem tehető identikussá, nem sajátítható át (el), csakis nem-önazonosként ismételhető. Az első nagyobb elemzési blokk tehát a múlt röghöz kötöttségének poétikai artikulációit, illetőleg a jövő (ugyancsak nem identifikálható) vonzásának vonatkozásait, a hagyomány jelentésepítő és destruáló természetét, a vers ezek által előálló eldöntetlenségeit járja körül, árnyalva egyszersmind az *Új versek* modernségének mibenlétét is.

A vizsgálódás ezt követően a Párizs- és magyarságverseket helyezi előtérbe, mindenekelőtt a fentebbi vers elemzésének alapját képező kettős vonzás és taszítás

aspektusából szemlélve a kötet fontosabb darabjait. Ennek fontos mozzanata – mintegy demonstrálva az Ady-életmű (vers és publicisztika) szétszálazhatatlan természetét – az egyik híres korai cikk, a *Korvin-kódex margójára* beemelése a verscsoport elemzésébe: a temporális paradoxonoktól sem mentes, önmagát Mátyás íródeákjának tituláló, korántsem szokványos publicisztika fikciós játéka, a kétféle part közötti ingázás motívuma aligha hagyható figyelmen kívül az önidentitás territoriális meghatározottságát elbizonytalanító versek szempontjából. Pontosan a versekbe kódolt paradox értelemlehetőségek nyitják fel ennek a rendhagyó írásnak a távlatait, melyek aztán vissza is tükröződnek, meghatározva a verseskönyv olvasatát. A magyargyalázás, nyugatimádás vádjait megalapozó elmaradottság sematizálódott allegorikus értelmezése, melyet már rögtön a cikk elbizonytalanít, olyan „tankönyvi” példákon mutatkozik szűkösen, mint *A magyar Ugaron*, a *Lelkek a pályván* vagy *A Hortobágy poétája*. Utóbbi esetén a Petőfi-féle hagyomány átsajátíthatatlanságát felismerve jut el az elemzés a tájértelmezés bevett gyakorlatának kimozdításához: a romantikus élménylírai attitűd olyan távoli elmék már csupán, melyet a központi figura természetszerűen képtelen magáévá tenni; terméketlen merengése ebből a távlatból a sivár kulturális közeg közhelyéből önmagává (nietzschei értelemben művésszé) válni igyekvő ember lakhelyévé válik, ahol már az öröklött magatartásformákon (a lélek költői szárnyalása stb.) túl kell saját megszólalásmódját identikussá tenni. Hasonlóképp gátolja a vers rétegzettségének feltárását az allegorézis *A magyar Ugaron*ban. A dudva, a muhar kifejezések ideologikus töltete évtizedek óta nem hagyhatta megnyílni a vers gazdag szecessziós utalásrendszerét, ami pedig a költemény ellenkező interpretációját tenné lehetővé. Az indák (szecessziós toposz!) által körbefont én innen nézve sokkal inkább a művészet valóságába való belefeledkezés allegóriáját konnotálhatja: így az elvadult táj a beszélő identifikációját segíti elő, mintegy annak felfejthetetlen rétegeihez (a művészet bódító tapasztalatához) juttatja el. Az önelvesztés helyett a vers tehát a művészet általi önmegtalálás jelentését aktivizálhatja – ezzel Ady jóval közelebb jut 1905/06 körül egy új, autonóm világ létrehozását megcélzó törekvésének megértéséhez is, amelynek gyökerei mégsem szakíthatók el teljességgel a (magyar) valóságtól, ám már nem is olvashatók annak meghosszabbításaként.

Párizs, ami a közhiedelem szerint a (modern) vers idilli hazája, főleg olyan költeményekben válik hangsúlyossá, amelyek a nagyváros vonzása mellett legalább annyira kifejezik annak átsajátíthatatlan idegenségét is. Ez az összefüggés kevésbé ismert versek olvasására adott alkalmat, mint *A párisi hajnalon* vagy az *Este a Bois-ban*, másrészt

ismertebb, de kevésbé elemzett darabok (*Páris, az én Bakonyom, A Szajna partján*) is előkerülhettek. Tulajdonképpen valamennyi az idegenség általi (meg)érintettség vágyát, ugyanakkor az ismerős megtagadhatatlan alaphelyzetét szólaltatja meg különböző módokon, legeredetibb megoldásra azonban talán *A Szajna partján* jutott. Ha abból a nietzschei alapú felfogásból indulunk ki, hogy a dionüszoszi mámorban megnyilvánuló életerő mértékfeletti áradása több mint fontos összetevője a modern lírafelfogásnak, úgy a Párizs javára eldőlni pozitív-negatív hierarchia viszonylagosítható lesz. Az én és a „Másik” különböző, szintén egymás ellenpontjaiként felfogható territoriális meghatározottsága az én megosztottságtapasztalatát úgy viszi színre, hogy a kétféle én radikális másságának jelzései kezdettől fogva e két alak egylényegűségéből indulnak ki. Ami azt is jelenti, hogy valójában nem két, egymástól független, különálló életet élő én tűnik fel a versben, ellenkezőleg, az egyik alakváltozatban eleve jelen van annak fordítottja is és viszont. *A Szajna partján* azért lehet fontos vers, mivel a Kelet–Nyugat együttes vonzása jelentette megosztottság hangsúlyozottan nem pusztán kulturális-politikai, hanem művészeti dilemmaként merül fel, méghozzá úgy, hogy a nietzschei modell előterében mintegy a költészet saját eszközeinek tudatos működtetésével viszi színre a vers az asszimilálódás, az egymásba olvadás felé haladó „két alakban egy életet élő” én ambivalens képletét. Ady izgalmas szerkezeti megoldása, hogy az egymásra „felelgető” szakaszokban csupán a világos territoriális hozzárendelés utal egyértelműen valamelyik pólusra, ennek hiányában csak a második versszakban rögzült értelmezői sémák (ti. a Szajna alapvetően pozitív, a Duna pedig negatív értékkategóriába sorolható) vezérlik az 'itt', 'ott' helyhatározószók referens funkcióit, holott az én kettőzött perspektívája miatt ezek pragmatikai szempontból nem köthetők egyértelműen egyik pólushoz sem, pontosabban egyszerre rendelhetők mindkettőhöz. A kétosztatúság szemantikai-retorikai struktúrája kezdettől fogva felülírja a vers létesülő jelentését, amelyről eme interpretációs dilemma folytán az olvasó feladata versszakról versszakra dönten. Ha pedig az ellentétes pólusok nem rendelhetők egyértelműen valamely énhez, úgy ezek elválaszthatósága, megkülönböztethetősége is kérdésessé válik, felmutatva a kétféle (a boldog álmvilágban élő és a durva testi valója által meghatározott) én eredendő összetartozását, egylényegűségét.

A művészet vonatkozásában megfogalmazott dualitás magától értetődően vonta maga után *Az ősz Kaján* híres „nagyjelenetének” ez irányú vizsgálatát. *A tragédia születésének* párhuzamát Ady a vers megírása körüli években írott cikksorozata, *A magyar Pimodán*

művészetfilozófiája is erősítette, melynek olyan hívószavai volnának említhetők, mint az ivás általi megváltozott érzékelés művészi revelációja, ezzel együtt mindennapoktól eloldódó, érzékfeletti valóság megragadhatósága, a művész médiummá válása. A kétféle ellentétes felfogást szimbolizáló alakok, Dionüszosz és Apollón harcából származó teremtő energia, melynek mintegy az individuum elvesztése, az önfeledtség állapotából következő pusztulása a feltétele, termékeny módon képes újrapozicionálni a vers allegorikus (a Kajánt ártó démonnak tekintő) értelmezését úgy, hogy az egy újfajta művészi szerep kinyilvánításának lehet a kiindulópontja. Az elemzés azt a folyamatot kíséri végig, melynek során a beszélő a másik tükörben fokról fokra ismer rá saját vitalitás nélküli, lecsúszott figura benyomását keltő képére, oly módon, hogy az ő Kaján jelentette tükörben az elvesztett önazonosság is beláthatóvá válik. Így ez a viadalként értett „torna” voltaképp az én önmagától való elidegenedésének (saját értékeinek devalválódásával szembesülve), egyúttal a Kaján által képviselt (művészi értelemben is vett) mámor-vallás fokozatos elsajátításának a küzdelmét viszi színre: azt az utat, amin keresztül az én utánczó művészből teremtővé lép elő. Eme nézőpontból a vers végi vereség is, mondhatni, győzelemmel ér fel: az a költői ars poetica kerekedik felül, amely képes új hangot megütve identikussá, autonóm művészi alapállássá válni. Ezért is kockáztatható meg az a kijelentés, hogy a vers tekinthető annak a folyamatnak a szimbólumaként, melynek során a *Versek* és a *Még egyszer* költője expressis verbis „új versek” alkotójává érik. A két, a műben szemlélődő, önmaga és a mű határait rögzítő apollóni, valamint feloldódás extatikus élményében részesítő, határsértő dionüszoszi költészetdefiníció összecsapásának mitizált jeleneteként olvasva *Az ő Kaján* egyúttal színre vinni látszik Nietzsche műveinek ama fontos belátását is, hogy új dolgok létrehozása nem képzelhető el „belső tusakodások és külső harcok, azaz »némi rejtett hősiesség nélkül«”²

Kiemelt helyet foglal el a romantika és a modern nyelv- és szubjektumfelfogás közti átmenet tekintetében Ady szerelmi lírája. Nem pusztán azon kézenfekvő oknál fogva, hogy az *Új versek* kötet éppen a *Léda asszony zsoltárai* című ciklussal indul, de annak is köszönhetően, hogy hangsúlyozottan egy korábbi évszázad kulturális-poétikai toposzának megőrizve megújító szerepeltetésével fogott hozzá az önkimondó költői gyakorlat felülvizsgálatához. Noha a szerelem klasszikus naiv-érzelmes elbeszélését felváltó,

² Völker GERHARDT, *Friedrich Nietzsche*, ford. CSATÁR Péter, Latin Betűk, Debrecen, 1998, 107.

megbotránkoztatónak tartott szerelemnyelv a kor verstermését tekintve korántsem tűnik ki radikalitásával, kétségtelen, hogy Ady sikerrel lépett túl az érzelmi érintettséget egyértelműen leképező sablonos megoldásokon. A konkrét tapasztalati háttér nemcsak hogy feloldódik a színre vitt jelenetezés jelzetten művészi eltávolítása, átesztétizálása révén, ahogy a másikkal való közvetlen hozzáfordulás és az én érzésének másik általi hozzáférhetősége is elveszti a jól ismert élménylírai vonatkozásait, hanem azok evidens antropomorfizálhatósága kérdésessé lesz. Ady nem pusztán azzal formálta e tradicionális költői forma öröklött eszközkészletét, hogy a versek alapvetően nem a megszokott élmények (vágyakozás és a boldogság kettősének) elbeszélésében érdekeltek, és a szerelmes másik egyre gyakrabban bukkan fel kísértetként, illetve valamiféle kín okozójaként vagy tárgyaként, de azzal is, hogy látványosan viaszosul a magyarázó alanyi szólam. A rendszerint rövid, kihagyásos, szimbólumokkal eltárgyasított szerkezetek meghagyják a maga enigmatikusságában a hús-vér és mitológiai elemekből teremtett nőalak, Léda körüli világ kontúrjait, ezáltal az érzelmek nem válnak kibeszélhetővé, tematizálhatóvá: az én nem uralja a jelzetten nem e világi szcena elemeit, nem betölti tehát önnön jelenlétével a vers terét, hanem e tér által létesül, rajta keresztül jut hanghoz.

A vár fehér asszonya című korai vers éppen azért került előtérbe, mert annak textuális eldöntetlenségei, a képi-retorikai struktúra többféle kódolhatósága éppen a bensőségesség egyezményes metaforáját (lélek) és rajta keresztül az én szólamát nem engedi egy rögzíthető szubjektum vallomásaként olvashatóvá tenni, vagyis úgy formálja át a szerelmi líra emlékezetét, hogy a költemény megszűnik egy azonosítható érzelem kihallgatásának médiuma lenni. Az elemzés azt a módszert követi, hogy sorra veszi az én megragadásának rendre ellenálló szerkezet állításait, melyeket a versbeszéd a nyitó metaforikus azonosítástól („Lelkem ódon, babonás vár”) kezdődően következetesen elbizonytalanít, hol a koherens értelmezést megtörő, a versnek összetett perspektívát kölcsönző zárójeles részek, hol a képek (lélek, vár, ablak, fehér asszony) többféle olvasatot lehetővé tevő felhívásstruktúrája jóvoltából. Ha a dolgozat kitüntetett szerepet szán az én alakzatának modernizálódása szempontjából a múzsa-szerep újraértelmezésének, akkor ugyancsak kiemelten kell kezelnie az örökség látványos lebontását mutató verseket. Az *Elbocsátó, szép üzenet* és a *Valaki útravált belőlünk* című verseket taglaló fejezet a szakirodalomban lényegében elsőként vállalkozik a bevett élménylírai interpretáció felülvizsgálatára, mindenekelőtt annak figyelembe vétele alapján, hogy a vers nem előre kódolt „üzenet” hordozója, hanem a létesülő

jelentés terepe, ahol a megszólaló nem irányítója, hanem „elszenvedője” ennek a folyamatnak. Látszólag az Ady–Diósyné viszony megszűnését színre vivő versek újragondolásával lehetővé válik a „szakítás” eseményének irodalomtörténetileg fontos elbeszélése: a műzsával való leszámolás a romantikától a modernség felé tartó szignifikáns elmozdulásként ismerhető fel. Az elemzés tehát biográfiai olvashatóság felől a korszakhatárok találkozását felmutató értelmezés felé tart, méghozzá azon megfontolás szerint, hogy a moralizáló olvasás (előbb említett vers egybehangzó vélemények szerint az egyik „legigazságtalanabb” költemény) elvéti az annak éppen ellentartó retorikai felépítettséget, mely a másik mindenkori uralhatatlanságán keresztül egyenesen az összetartozás megszüntethetetlen természetének kinyilvánítója lehet. A vizsgálódás konklúziója (az én világteremtő uralmi pozíciója illuzórikusként lepleződik le) fontos részét képezi a disszertáció további menetének, mintegy utat mutat az 1912 után egyre gyarapodó önjelentéktelenítés (a korai Ady-lírával való összevetésben merőben szokatlan) eljárásainak pontosabb kontextualizálása felé.

A versbeli én eliminációjának, elrejtésének különféle módozataira összpontosító szakmunka természetes, hogy külön figyelmet fordít Ady egyik legtipikusabb szerepvers-csoportjára, a kuruc tematikájú versekre, kitérve olyan, történelmi (nem csak kuruc-kori figurákat) megjelenítő szövegekre is, melyek gazdagítják a szerep olvashatóságának líraelméletileg is fontos horizontját. A megmutatkozás romantikabeli kódolhatóságát kikezdő, a kulturális hagyományt összetetten, kevésbé összetetten megmozgató darabok, mint az *Esze Tamás komája*, a *Bujdosó kuruc rigmusa* vagy *Az utolsó kuruc* mellett, hogy a tradíció formálhatóságára, applikálhatóságára, ezáltal a vers pragmatikai viszonyának összetettebbé tételére nyújtanak példát, előkészítik a kontextust a verscsoport (és talán az életmű) legrétegzettebb költeményének az értelmezéséhez. A *Sípja régi babonának* arra szolgáltat példát, miként lehetséges az, hogy a nem is annyira burkolt közéleti megnyilatkozás az azonosíthatóságot aláásó poétikai történések folytán aligha rögzíthető politikai állásfoglalásként. Az elemzés fontos szerepet szán a paratextusok (cím és alcím) jelentésfelszokszorozó természetének, illetőleg az ez által előálló pragmatikai összetettség, azaz a sajátos retorikai helyzetből adódó idézettség-effektus („Bujdosó kuruc éneklí”) és a beszélői szólam interferenciájának, miközben kitér a vers terébe behallatszódó „sípszó” medialitásának korántsem problémamentes érintettségére. A kuruc-tematika fontossága különösen a további kutatások felől látható be: az a poétikailag gazdagon kiaknázható tér tárul

fel általa, amely a vallomáslíra hagyományát felülíró maszköltés további módzatai révén vált a dolgozat homlokterében az Ady-líra modernségének letéteményesévé.

Az utolsó nagyobb blokk művészet és élet bonyolult összefonódásának kikérdezésére vállalkozik, abból a megfontolásból, hogy láthatóvá válják Ady költészetében a költői szó mint vallomástétel kizökkentésének poétikailag gyakran reflektált felismerése. Az önfelmutatás romantikus ábrándjával kezdettől fogva változatos technikák alkalmazásával számol le a költő, ám szembetűnő, hogy a hang egyediségének illúzióját egyszerre állító és cáfoló versbeszéd, mely tehát egy időben kelti a személyesség és a személytelenség benyomását, a második, harmadik kötettől kezdődően egyre gyakrabban kezdi működtetni az öntematizáció különféle eljárásait, például a tulajdonnév inskripcióját, a szerzői én konkrét megidézését. Ilyen módon az életmű ezen szakasza az alkotót mintegy a vers fiktív elemeinek sorába emelő gesztusok révén a korban szokatlan radikalitással ad hangot annak a líraelméleti evidenciának, mely szerint a versben megszólaló sosem lehet azonos a vers rögzítőjével. A *Szeretném, ha szeretnének* kötet előverse azért is lényeges fejezete a vizsgálódásnak, mivel miközben látszólag „rehabilitálja” a vallomáslíra hagyományát azáltal, hogy eltünteteti empirikus és lírai én távolságát, ezalatt éppen a kitárulkozás, a költészet általi megmutatkozás reflektált kudarca válik az én-létesítés, voltaképp tehát az önelrejtés poétikájának újbóli megerősítőjévé. Az alfejezet módszeresen igyekszik túlmutatni a „megmutatkozásra” hiába vágyakozó én azonosíthatóságának, a magánytól szenvedő egyén antropológiai eredetű elemzői közhelyén, méghozzá úgy, hogy – nem feledve a modalitás alapvető vallomásosságát – árnyalja a megszólaló mint különféle Ady-versek idézőjének, recitálójának beszédhelyzetét, vagy adott esetben rámutat a vers többféleképp olvasható, többértelmű szöveghelyeire, számba véve azok lehetséges funkcióit. Ennek köszönhetően újfent problematizálódik az az összefüggés, hogy a biográfiai és a versbeli én Adynál hangsúlyozottan nem azonosítható egyértelműen. A magánytól szenvedő emberi szubjektum beszéde a vers által megnyitott távlatban egyszerre mutathat a kikülönülő, titokszerű, felismerhetetlen (mert mindig más álarcát magára öltő) költői szubjektum irányába, így a vers a társiaságra való vágyakozás mellett épp ellenkezőleg, a társtalan, gögös költői öntudat kinyilvánításának is a terepe lehet. E kettő egymásnak ellentmondó értelmezés sajátos módon jól megfér Ady versében, mindez pedig alapvetően gondoltatja újra a szakirodalomban a szerző megszólalása körüli bevett értelmezéseket. Az elemzés belátásai a költő modernségének mibenlétére is választ adnak, amennyiben felfigyelünk rá, hogy a vers a romantikus én-kimondást már az azt leváltó

felfogás jegyében szólaltatja meg, ami ugyancsak fontos fejleménye Ady és a kor értelmezéstörténetének. Az elemzés végén még a korábbi, ám kötetben ugyancsak 1909-ben megjelent híres Babits-verssel, *A lírikus epilógjával* való összevetésre, a kétfelé költői alapállás differenciálására is sor kerül, ami szintén új fejlemény a szakirodalomban. Mindez elmondható a híres *Kocsi-út az éjszakában* című vers és azon belül a modern „életérzés” automatizálódott kifejezőjévé avatott „Minden Egész eltörött” sor vonatkozathatóságát kitágító értelmezési kísérletről is. Azon túl, hogy kiderül, a táj és a szubjektív érzés nem feltétlenül összesimítható a versszöveg alapján, az ugyancsak élménylírai szakirodalmi közhelyekkel szemben a megjelenített töredékesség-élményt mindenekelőtt a vers gazdag intertextuális utalásrendszerén belül kívántam új megvilágításba helyezni, olyan versekkel lépve párbeszédbe, mint például a *Hiába hideg a Hold*, a *Jó Csönd-herceg előtt*, *A menekülő lovas* – olyan híres romantikakorabeli darabokkal bezárólag, mint Petőfi *A négyökrös szekér* című költeménye.

Az utolsó egység Ady jellegzetes önfelmutató nyelvi magatartásának fokozatos visszaszorulását mutató középső-kései (1910 és 1916 közé eső) korszakát tekinti át. A „szimbolista Ady” elhalkulását vélelmező szakirodalom megállapításait kíséreltem meg árnyalni azáltal, hogy a gyakran ötletszerűvé, Ady egyik versének szavával: „kifejtetlenné” váló lírai termés okait nem a világháborús élmények életrajzi vonatkozásaiban, hanem az önjelentéktelenítés poétikai jelenségeiben keresem. Az Ady-líra ebben a néhány évben lassanként jut el a kinyilatkoztató (asszertív) modalitástól az 1916-os *Nem feleltem magamnak* ismert önironikus passzusaiig, amelyben már közvetlenül a költői nyelv uralhatatlanságáról ad számot a beszélő. A versnyelv hangzóssága, kiszámíthatatlan esemény-jellege nyomán lebontódó antropocentrikus perspektíva kitüntetett pontja Ady költészetének, amely fontos előzménye a késő modernként meghatározott József Attila és Szabó Lőrinc által fémjelzett lírai formációnak, s amelyhez számos fontos, eddig keveset elemzett költemény mutathat utat. A fejezet a versbeli én uralmi pozíciójának eme megrendülését, annak poétikailag releváns történéseit követi végig. Az asszertív modalitást öniróniába fordító említett vers beszédhelyzetéből olyan szövegek váltak fontossá, mint az életrajz és fikció sajátos keveredését, a kettő elkülöníthetlenségét felmutató *A Szerelem époszából* (1910) vagy a *Margita élni akar* (1912) című verses regény. Képes-e az emlékezés identifikációs szerepet betölteni, vagy az emlék egyedíthetetlen természete (a szerelem mindenki számára ismerős tapasztalatáról lévén szó) épphogy ellenáll az effajta önmeghatározásnak? Ehhez hasonló

kérdések merültek fel *A hosszú hársfa-sor* című 1914-es vers elemzése során. *A föltámadás szomorúsága* (1910) pedig ugyancsak az emlékezés vonatkozásában, ám egyúttal már a megidéződő szöveghagyomány (Biblia) előterében vet számot a vers végén látható arcvesztés, az önmagára ismerés kudarcának poétikailag fontos eseményével. Végezetül olyan, korábban már a szakirodalomban érintett, ám kellőképp nem kifejtett kérdés kerül előtérbe, mint amilyen a látottság (az ént defiguráló) tapasztalata. Ez a tematika több, egymással összeolvasható vers elemzésére nyújtott lehetőséget (*Az idegen arcok*, *Akit egyszer megláttunk*, *Az elrejtett arcok*, *A békés eltávozás*), ami szintén lényeges fejlemény az önnön megszólalói onnipotenciájában töretlennek vélt beszélő megingásának jelzésében, egyszersmind az Ady-líra öröklött előfeltevéseinek további árnyalásában.

DEBRECENI EGYETEM
EGYETEMI ÉS NEMZETI KÖNYVTÁR
PUBLIKÁCIÓK

Iktatószám: DEENKÉTK/222/2014.
Tételszám:
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Herczeg Ákos
Neptun kód: GLG7OY
Doktori Iskola: Irodalomtudományok Doktori Iskola
MTMT azonosító: 10040460

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Magyar nyelvű tudományos közlemény(ek) hazai folyóiratban (7)

1. **Herczeg Á.**: "Egy fogás néha": Az asszertív nyelvhasználat visszavonódása Ady költészetében
1910 és 1916 között.
Alföld. 65 (5), 78-102, 2014. ISSN: 0401-3174.
2. **Herczeg Á.**: Lírai hang olvashatósága én és individuum határterületén: Vallomás és "ember-telenedés" a Szeretném, ha szeretnének című versben.
Tiszatáj. 2014 (3), 73-82, 2014. ISSN: 0133-1167.
3. **Herczeg Á.**: "Új és magyar": Ady modern művészetszemléletének kibontakozása az Új versek ún. magyarság- és Párizs-versei alapján.
Alföld. 64 (9), 63-90, 2013. ISSN: 0401-3174.
4. **Herczeg Á.**: "A" modern magyar költő státusának útján.
Irodalomismeret. 1, 42-51, 2013. ISSN: 0865-6886.
5. **Herczeg Á.**: A hagyomány újraíródása a modernség korszakküszöbén: Ady Endre: Góg és Magóg fia vagyok én?
Tiszatáj. 2012 (12), 1-11, 2012. ISSN: 0133-1167.

Cím: 4032 Debrecen, Egyetem tér 1. ☐ Postacím: 4010 Debrecen, Pf. 45. ☐ Tel.: (52) 518–600
E-mail publikaciok@lib.unideb.hu ☐ Honlap: lib.unideb.hu

DEBRECENI EGYETEM
EGYETEMI ÉS NEMZETI KÖNYVTÁR
PUBLIKÁCIÓK

6. **Herczeg Á.**: Szövegközösség és szubjektívitas Ady Kocsi-út az éjszakában című versében.
Irodalomismeret. 3, 60-67, 2011. ISSN: 0865-6886.
7. **Herczeg Á.**: Épülés és bomlás: Az én olvashatósága Ady Endre lírájában.
Alföld. 61 (10), 59-73, 2010. ISSN: 0401-3174.

További Közlemények

Magyar nyelvű közlemény(ek) hazai folyóiratban (22)

8. **Herczeg Á.**: Egy teremtés stációi:(Mezei Gábor: függelék).
Alföld. 63 (11), 120-125, 2012. ISSN: 0401-3174.
9. **Herczeg Á.**: Egy olvasás története, egy történet olvasása:(Kulcsár-Szabó Zoltán: Tükörszínhátéka agyadnak).
Alföld. 63 (3), 118-123, 2012. ISSN: 0401-3174.
10. **Herczeg Á.**: Az én és a másik: A szerelmi nyelvhasználat Pilinszky János lírájában.
Agria. 48 (1), 124-129, 2012. ISSN: 0236-9168.
11. **Herczeg Á.**: A test grammatikája:(Borbély Szilárd: A Testhez. Ódák & legendák).
Alföld. 62 (9), 102-105, 2011. ISSN: 0401-3174.
12. **Herczeg Á.**: Közelítések a transzcendenshez:(Takács Miklós: Ady, a korai Rilke és az "istenes vers").
Alföld. 62 (12), 121-124, 2011. ISSN: 0401-3174.
13. **Herczeg Á.**: Útkeresés - útraválás: Gondolatok az ezredforduló magyar irodalmának tendenciái körül.
Prae. 48, 70-81, 2011. ISSN: 1585-5112.
14. **Herczeg Á.**: A műalkotás helye és szerepe a piaci társadalomban II.
Partium. 2010 (tavasz), 44-51, 2010. ISSN: 1216-7525.

DEBRECENI EGYETEM
EGYETEMI ÉS NEMZETI KÖNYVTÁR
PUBLIKÁCIÓK

15. **Herczeg Á.**: "A pompa ez, részvételen, derült":(Mestyán Ádám: Az együttérzés tökéletes hiánya).
Csillagszálló. 2010 (12), 22-24, 2010. ISSN: 1788-3105.
16. **Herczeg Á.**: Válogatott szorongások:(Bajtai András: Betűember).
Debr. Disputa. 8 (2), 39-41, 2010. ISSN: 1785-5152.
17. **Herczeg Á.**: A műalkotás helye és szerepe a piaci társadalomban.
Partium. 2009/2010 (tél), 78-84, 2010. ISSN: 1216-7525.
18. **Herczeg Á.**: A másik mint a végtelenhez való viszony:Gondolatok Lévinas Nyelv és közelség című művéhez.
Szkhonion. 7 (2), 53-56, 2010. ISSN: 1785-0479.
19. **Herczeg Á.**: "Én"-ek éneke:(Szálinger Balázs: M1/M7).
Vörös postakocsi. 2010 (nyár), 118-121, 2010. ISSN: 1789-4697.
20. **Herczeg Á.**: A bomlás poétikája:(Filip Tamás: Saját erőd).
Alföld. 61 (5), 124-127, 2010. ISSN: 0401-3174.
21. **Herczeg Á.**: A köz épp pálya:(Mizser Attila: Köz).
Új hegyvid. 4-5 (1-4), 118-123, 2010. ISSN: 1788-5329.
22. **Herczeg Á.**: Szomorúmanókon innen és túl:(Háy János: Meleg kilincs).
Alföld. 60 (4), 119-127, 2009. ISSN: 0401-3174.
23. **Herczeg Á.**: Krasznahorkai járt odalent:Krasznahorkai László: Seiobo járt odalent című kötetéről.
Szkhonion. 7 (1), 31-36, 2009. ISSN: 1785-0479.
24. **Herczeg Á.**: A hentespulttól a legelőig:(Krusovszky Dénes: Elromlani milyen).
Alföld. 60 (12), 146-151, 2009. ISSN: 0401-3174.
25. **Herczeg Á.**: "Játszani is engedd":(A Használati utasítás című versantológiáról).
Vörös postakocsi. 2008 (4), 107-110, 2008. ISSN: 1789-4697.
26. **Herczeg Á.**: Mesélő zárt szemek:(Balázs Imre József: Vidrakönyv).
Új hegyvid. 2008 (1-4), 213-216, 2008. ISSN: 1788-5329.
27. **Herczeg Á.**: "Az élet elsötétülő sfumato" (Filip Tamás: Rejtett ikonok).
Alföld. 59 (4), 103-107, 2008. ISSN: 0401-3174.

DEBRECENI EGYETEM
EGYETEMI ÉS NEMZETI KÖNYVTÁR
PUBLIKÁCIÓK

28. **Herczeg Á.**: A "kölcsön-meleg" végül ki-be költözik(?); (Lackfi János: Hővesztesség).

Alföld. 58 (1), 103-108, 2007. ISSN: 0401-3174.

29. **Herczeg Á.**: "az ember leül egy törött padra s még remél!"; (Aczél Géza: (szakma)alkony).

Debr. Disputa. 3 (11/12), 88-91, 2005. ISSN: 1785-5152.

A DEENK a Jelölt által az iDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudománymetriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2014.09.05.

